

Araştırma Makalesi (Research Article)

SİVRİHİSAR İLÇESİNİN TEMEL TURİSTİK ARZ KAYNAKLARINA İLİŞKİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS ENVANTERİNİN BELİRLENMESİ (DETERMINING THE TANGIBLE CULTURAL HERITAGE INVENTORY OF THE MAIN SOURCES OF TOURISTIC SUPPLY OF SİVRİHİSAR)**

Merve KALYONCU YOLAÇAN^{1*} (orcid.org/0000-0002-3761-4079)

Gökçe YÜKSEK² (orcid.org/0000-0002-1010-8694)

¹Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü, Eskişehir, Türkiye

²Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Özet

Bu araştırmanın amacı, Sivrihisar ilçesinin temel turistik arz kaynaklarına ilişkin somut kültürel miras envanterinin belirlenmesidir. Bu amaçla öncelikle Sivrihisar ile ilgili alanyazın incelenmiş ve tarama yapılmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi ve saha gezisi, gözlem ve Sivrihisar paydaşlarıyla fikir alışverişinde bulunularak Sivrihisar'ın somut kültürel miras envanteri belirlemeye yönelik veri toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre Sivrihisar'ın somut kültürel mirası; Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar, doğal alanlar, dinî yapılar, sosyal amaçlı yapılar ve müzeler olmak üzere beş başlık altında gruplandırılarak incelenmiştir. Buna göre Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar altında; Pessinus Antik Kenti, Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi yer almaktadır. Doğal alanlar başlığı altında Balıkdamı Kuş Cenneti incelenmiştir. Dinî yapılar; camiler, kiliseler, türbeler ve kümbetler alt başlıkları altında açıklanmıştır. Dinî yapılar; camiler, Sivrihisar Ulu Camii, Hazine Dar Mescidi, Sivrihisar Kurşunlu Camii, Hamamkarahisar Camii, Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Cami), Kılıç Mescidi Minaresi, Hızır Bey Mescidi, Doğan Hasan Mescidi, Akdoğan Mescidi, Hoşkadem Camii, Namazgâh, Kilise; Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi, Türbeler ve Kümbetler; Alemşâh Kümbeti, Seyyid Şeyh Mahmud Suzani Türbesi, Hoca Yunus Türbesi, Ali Dede Türbesi, Nasreddin Hoca Anıt Mezarı olarak sıralanabilir. Sosyal amaçlı yapılar; hamamlar ve sivil mimari yapılar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Hamamlar; Çardak Hamamı, Gavur Hamamı, Kumacık Hamamı, Seydiler Hamamı; Sivil Mimari Yapılar ise Saat Kulesi, Zaimağa Konağı olarak belirlenmiştir. Son kategori ise Müzeler olarak belirlenmiştir. Buna göre Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi, Pessinus Açık Hava Müzesi ve Uygulamalı Kilim Müzesi ise bu kategoride değerlendirilen somut kültürel miras eserleridir. Bu kapsamda Sivrihisar'ın somut kültürel miras envanterinin belirlenmesi mevcut durumun ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Sivrihisar'ın sahip olduğu somut kültürel miras değerleri üzerinden kaynak durumunda olan değerleri turizm çekiciliğine dönüştürebilmek için turizm paydaşları ile bir araya gelinerek destinasyon planlaması yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Somut kültürel miras, Kültürel miras envanteri, Turistik arz kaynakları, Sivrihisar

Abstract

The aim of this research is determining the tangible cultural heritage inventory of the main tourist supply sources of Sivrihisar district. For this purpose, first of all, the literature on Sivrihisar was examined and scanned. In the study, data were collected to determine the tangible cultural heritage inventory of Sivrihisar by means of document analysis method and field trip, observation and interviews with stakeholders of Sivrihisar. According to the findings, the tangible cultural heritage of Sivrihisar; Archaeological sites, and monumental structures were evaluated under five headings as natural areas, religious buildings, social structures, and museums. Accordingly, under archaeological sites and monumental structures; Pessinus Ancient City, Sivrihisar Yazıcıoğlu Castle is located. Balıkdamı Bird Sanctuary has been examined under the title of natural areas. religious buildings; mosques, churches, tombs, and cupolas. religious buildings; mosques; Sivrihisar Grand Mosque, Treasurer Masjid, Sivrihisar Kurşunlu Mosque, Hamamkarahisar Mosque, Aziz Mahmud Hüdayi Mosque (New Mosque), Kılıç Masjid Minaret, Hızır Bey Masjid, Doğan Hasan Masjid, Akdoğan Masjid, Hoşkadem Mosque, Namazgâh, Church; Surp Yerortutyun Armenian Church, Tombs, and Cupolas; Alemşâh Vault, Sayyid Şeyh Mahmud Suzani Tomb, Hoca Yunus Tomb, Ali Dede Tomb, Nasreddin Hodja Mausoleum. Social purpose structures; It is divided into two groups: baths and civil architectural structures. Baths; Çardak Bath, Gavur Bath, Kumacık Bath Seydiler Bath; Civil Architectural Buildings are designated as Clock Tower and Zaimağa Mansion. The last category was determined as Museums. Accordingly, Metin Yurdanur Open Air Sculpture Museum, Pessinus Open Air Museum, and Applied Rug Museum are tangible cultural heritage works evaluated in this category. In this context, the determination of the concrete

**Bu makale, 2022 yılı Şubat ayında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Doktora Programında doktora tezi olarak gerçekleştirilmiştir.

* Sorumlu yazar: mervekalyoncu@anadolu.edu.tr

DOI: 10.33083/joghat.2022.239

cultural heritage inventory of Sivrihisar is important in terms of revealing the current situation. Destination planning should be done by destination stakeholders to transform the values that are in the form of main sources over the tangible cultural heritage values of Sivrihisar into tourism attractiveness.

Anahtar Kelimeler: Cultural heritage, Tangible cultural heritage, Cultural heritage inventory, Main sources of touristic supply, Sivrihisar

Giriş

Kültürel miras oldukça geniş kapsamlı bir kavram olduğundan içinde pek çok konuyu barındırabilmektedir. Kültürel miras, bir toplumu oluşturan bireylere ortak geçmiş ve kültürlerini aktaran, bu bireyler arasındaki iş birliği, birlik ve beraberlik gibi duyguları güçlendiren milli bir hazine olarak açıklanabilmektedir. Kültürel miras, insanlık tarihi boyunca edinilen deneyimlerin, uygulamaların, gelenek ve göreneklerin devamlılığının sağlanmasına ilişkin olarak dikkat çekici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Kültürel miras ait olduğu destinasyona katma değer kazandırarak o destinasyonun kültürel sermayesi olarak değerlendirilmektedir. Kaynakların sürdürülebilir bir biçimde çekiciliğe dönüştürülerek turizm amacıyla kullanılması turizme katma değer kazandırma açısından önemlidir. Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de koruma kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi dikkat edilen konular arasında yer almaktadır. Bu kapsamda küçük ve niş destinasyonlar sahip olduğu kültürel miras değerleriyle birer kaynak konumundadırlar. Bu destinasyonlardan biri olan ve iç Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Sakarya Bölümü’nde yer alan Sivrihisar, yüzölçümü bakımından Eskişehir ilinin en büyük ilçesi konumundadır. Ayrıca sahip olduğu tarihî geçmiş ve kültürel miras değerleriyle de dikkat çekici bir ilçe olarak değerlendirilmektedir. Kültürel miras kapsamında tarihî ve doğal güzellikleri, sosyo-kültürel değerleri, gelişmiş şehircilik anlayışı, üç büyük üniversitesi, sanat ve eğlence yaşamı ve ulaşım kolaylıkları gibi çekici faktörleriyle turizm sektörü açısından önemli bir potansiyele sahip olan Eskişehir, özellikle yerli turistler için önemli bir turizm destinasyonu olarak öne çıkmaktadır. Sahip olduğu potansiyel sayesinde, özellikle son yıllarda şehir turizminde önemli bir yere sahip olan Eskişehir’in taşıma kapasitesi dikkate alınarak sürdürülebilir bir turizm anlayışına sahip olunmalıdır (Çoban, Çoban ve Yetgin, 2021: 545).

Çalışmada; Sivrihisar ilçesindeki temel turistik arz kaynaklarına ilişkin kültürel miras envanterinin belirlenerek turizme kazandırılması amacıyla yapılan doküman analizinden sonra çeşitli önerilerde bulunulmuş ve bu temel turistik arz kaynakları detaylı olarak anlatılmıştır. Bu araştırma; Sivrihisar ilçesinin temel turistik arz kaynaklarının ele alınmamış olması bakımından ilk olma özelliği taşıdığından önemlidir. Kültürel miras, geçmişte insan eliyle yaratılan miras kentler, miras kasabalar, miras köyler, mimari miras, arkeolojik miras, endüstriyel miras, su altı kültürel mirası, miras savaş alanları insanların din, dil, gelenek ve görenek gibi tarihleri gibi konuları kapsamaktadır. Kültürel miras; somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olmak üzere ikiye ayrılır. Somut kültürel miras, sit alanları (arkeolojik sit, tarihsel sit, kentsel sit), mimari yapılar (anıtsal yapılar, tarihî konutlar, kaleler, dinî yapılar, tarihî yollar, savaş alanları, kutsal alanlar) müzeler ve temalı parklar olarak sıralanabilmektedir. Somut kültürel mirasın daha çok mekâna bağlı olduğu söylenebilir. Turistler, somut kültürel mirası deneyimlemek için destinasyonu ziyaret ederler. Somut olmayan kültürel miras ise daha çok şenlikler, gösteriler, ritüeller, festivaller, gösteri sanatları, el sanatları, mutfak kültürü ve edebiyat gibi unsurlardan oluşur. Kültür ve kültürün öğeleri insanlarda seyahat etme isteği uyandırmaktadır. Bu istek turistleri kültürel mirasın bulunduğu destinasyona yönelten bir unsurken, destinasyonda yer alan kültürel miras unsurları turistleri destinasyona çeken faktörler olarak nitelendirilmektedir. Kültürel mirası deneyimlemek amacıyla kültürel miras turizmine katılan turistler aynı yerlere defalarca gidebilmektedir. Kültürel miras turizmi, kültürel özelliklere sahip olan öğelerin nesilden nesile aktarılmasıyla gerçekleşen kültürlerarası etkileşimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir turizm çeşididir. Aynı zamanda, turistlerin farklı kültürleri tanımak için yapmış oldukları seyahat ve konaklamalar, gitmiş oldukları destinasyona ekonomik katkı sağladığından kültürel miras turizmi giderek artan bir öneme sahip olmaktadır (Yıldırım Saçılık ve Toptaş, 2017: 109). Ayrıca kültürel miras, hem turizm ürünlerini çeşitlendirmek isteyen destinasyonlar hem de doğal çekiciliklere sahip olmayan ve dezavantajlı olarak görülen destinasyonlar için turizm hareketlerini canlandıran, ekonomik aktiviteyi teşvik eden bir turizm türü olarak görülmektedir (Karagöz ve Savaş, 2021: 259).

Son yıllarda kitle turizminden uzaklaşan farklı destinasyonları, farklı kültürleri görmek isteyen turistler kültürel mirası deneyimleme ve otantiklik arayışındadırlar. Kişilerin otantiklik arayışı, modern yaşam biçimleri sonucunda anlamsız bulduğu yaşamdan birbirine benzeyen özgün olmayan yerlerden gelenekselliğini koruyan başka yaşamların olduğu destinasyonlara duyulan ilgiyi arttırmıştır. Bu bakımdan nesnel otantikliği ile öne çıkan kültür mirası destinasyonlarının ve burada bulunan yapıların korunması önemlidir (Üsküdar ve Temizkan, 2022: 820). Destinasyonda etkin bir kültürel miras turizmi gelişiminden söz edebilmek için kültür, miras ve turizmin birbiriyle bağlantılı ve doğru yönetilmesi gerekmektedir (Çekül Vakfı,

2012). Bu kapsamda, kültürel miras değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılacak şekilde korunması ve geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması önemli olarak değerlendirilmektedir. Turizm kaynaklarının destinasyon çekiciliğine dönüştürülmesi sürecinde planlamaya önem verilmesi bu kaynakların daha verimli kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Bu noktada kültürel miras değerleri destinasyonlar için dikkat çeken bir turizm kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle sürdürülebilir bir destinasyon planlaması yapılırken; destinasyonun sahip olduğu kültürel mirasın doğru bir şekilde belirlenmeli ve sürdürülebilirlik anlayışı içerisinde planlanması gerekmektedir (Du Cros, 2001).

Kavramsal Çerçeve

Kültürel miras, eskiden ait olduğu bölgede nesiller tarafından oluşturulan ya da bir önceki kuşaktan aktarılacak devam eden ve günümüze ulaşan somut ve somut olmayan kültür değerleridir (Çetin, 2010: 183). Başka bir tanıma göre kültürel miras, toplumların sahip olduğu geçmişe ait maddi ve manevi unsurları ve bu unsurların farklı yönleri ortaya çıkarıldığında pek çok anlamda tarihe ve kültüre ışık tutan değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Albayrak, 2013: 61). Bu yönüyle kültürel miras, toplumların milli kimliğinin oluşturulmasında etkili bir role sahiptir (Ar ve Uğuz, 2015: 1406). “İnsanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların birer göstergesi olan tarihsel yapılar, sit alanları ve doğal zenginlikler”, kültürel mirasın “Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu” (UNESCO) tarafından genel kabul gören tanımı olarak belirlenmiştir. Destinasyonlarda etkin bir kültürel miras yönetimi yapılabilmesi; kültür, miras ve turizm kavramlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesi ile ilgilidir. Bu kapsamda, kültürel miras değerlerinin gelecek nesillere aktarılması, korunması ve kültürel mirasın geliştirilmesi bakımından gereklidir. Turizm kaynaklarının destinasyon çekiciliğine dönüştürülmesi sürecinde planlamaya önem verilmesi bu kaynakların daha verimli kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle destinasyonda yer alan paydaşların, turizm kaynaklarının destinasyon çekiciliğine dönüştürülmesinde hangi aşamalarda yer almaları gerektiğinin belirlenmesi ve buna göre konumlandırılması sürdürülebilir bir turizm anlayışı açısından oldukça önemlidir. Her destinasyon, kendine özgü kaynak ve çekiciliklerle rekabet gücü elde etmektedir. Bu sebeple sürdürülebilir bir turistik gelişme için destinasyonlar mevcut kültürel miras kaynaklarını tüm paydaşların bakış açıları doğrultusunda turizm amaçlı kullanabilmektedir. Sahip olunan kaynaklar belirlendikten sonra planlamanın destinasyonun sahip olduğu atmosfere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Destinasyon planlanmasında; destinasyon paydaşlarının rol ve sorumluluklarının belirlenmesi ve iş birliği içinde olunması gerekmektedir. Özellikle yasalarda yer alan boşluklar ve görev tanımlarının net olarak belirlenmemesi, kültürel mirasın tespit edilmesi, kültürel mirasın onarılması ve korunması ile ilgili paydaşlar arası işbirliğinin geliştirilmesi için gerekli yasal düzenlemelere ağırlık verilmesi gerekmektedir (Tören, Kozak ve Demiral, 2012). Bir destinasyonun turizm gelişim sürecinde, destinasyonun turizm kaynaklarının destinasyon paydaşları tarafından çok yönlü bir şekilde ele alınması ve planlı bir şekilde yürütülmesi önemlidir. Planlı bir turistik gelişim, o destinasyonda yer alan bütün paydaşların bir araya getirilmesiyle sağlanabilmektedir. Destinasyon planlama sürecinde; merkezi ve yerel yönetim, turistler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör paydaşları, yerel halk ve üniversiteler planlı bir şekilde hareket etmelidir. Bu sayede kültürel miras turizminin destinasyonun sürdürülebilirlik anlayışına uygun olarak gelişmesi sağlanabilmektedir (Er ve Bardakoğlu, 2016). Kültürel miras genel olarak somut kültürel miras öğeleri ve somut olmayan kültürel miras öğelerinden oluşmaktadır (Kolaç, 2009: 21). Tarihî yapı, kültürel değer, dinî yapı (Gürpınar, 2001: 186-187) anıt, ören yeri, antik kentler gibi kalıntılar, elle tutulup gözle görülebilen öğeler somut kültürel miras kapsamındadır (Ekici, 2004: 2; Çetin, 2010: 182).

Sivrihisar ilçesi, Eskişehir’e yaklaşık 90 km, Ankara’ya yaklaşık 120 km mesafede yer almaktadır. Sivrihisar kuzeyinde Mihalıççık ilçesi, doğusunda Günyüzü ilçesi, batısında Mahmudiye ve Çifteler ilçeleri, güneyinde Afyonkarahisar ve Konya illeri bulunmaktadır. Deniz seviyesine olan yüksekliği yaklaşık olarak 1070 metre olan Sivrihisar’ın güney ve batı kesimi ova olarak görülmektedir. Sivrihisar’ın kuzeybatı ve güneydoğu doğrultusunda uzanan ve Sivrihisar Dağları olarak adlandırılan yükseltiler dalgalı düzlükler şeklinde uzanmaktadır (Bultan, 2019). İlçe sınırlarında ortaya çıkarılan çok sayıda prehistorik bulgulara göre Sivrihisar’ın tarihî geçmişi paleolitik döneme kadar inmektedir (Urlu ve Mut, 2016). Daha sonra sırasıyla Hitit Uygarlığı, Frig Uygarlığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinin yaşandığı topraklarda yer alan Sivrihisar’ın tarihî geçmişinin oldukça zengin olduğu görülmektedir (BEBKA Raporu, 2012; Kavak, 2020). Bizans İmparatorluğu ulaşım sisteminde askeri ve haberleşme amacıyla kullanılan yolun önemli bir noktasında yer alan ve orduların güvenli bir şekilde konaklama ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olan Sivrihisar, çeşitli uygarlıklar tarafından stratejik bir nokta olarak kullanılmıştır (Ramsay, 1960’dan aktaran İnceoğlu, 2013). Hitit Uygarlığı zamanında “Sallpa”, M.Ö. 700’lerde Frig yerleşiminden sonra “Spalya” adıyla anılan Sivrihisar coğrafi konum olarak Perslerin M.Ö. V. yüzyılda yaptığı ünlü Kral Yolu’nun üzerinde yer almaktadır. Kral Yolu, ilçe sınırlarında

yer alan ve çeşitli kaynaklara göre Friglerin ana tanrıça Kibele'ye adadığı önemli bir dinî merkez olarak kabul edilen, Sivrihisar merkeze yaklaşık 10 km uzaklıkta yer alan Pessinus Antik Kenti'nden geçmektedir. Bizans İmparatorluğu döneminde "Palia" veya "Spalia" adı ile anılan bu bölgede, bizzat İmparator Justinianus tarafından yeniden kurulan kentin, zamanla bölgenin önemli kenti olan Pessinus Antik Kenti'ni gölgede bıraktığı söylenebilir (Ramsay, 1960: 35). Bugünkü adıyla Ballıhisar yani Pessinus Antik Kenti'nde ilk kazı çalışmaları, 1967 yılında Belçika'dan Gent Üniversitesi tarafından yürütülmüştür. Mabet, agora, nekropol, tiyatro, mermerden yapılmış su kanalları ve bina temelleri ortaya çıkarılmıştır. Helenistik Döneme ve Roma Dönemine tarihlenen yapıların arasında yalnızca mabet kalıntılarının Frig Uygarlığı'na tarihlendiği söylenebilir. Bizans İmparatorluğu'nun askeri yolu üzerinde önemli bir durak noktası olan Justinianopolis (Sivrihisar'ın Bizans dönemindeki adı), Sivrihisar dağlarının eteklerinde kurulmasından dolayı Sivrihisar adını almıştır. M.S. 800'lü yıllarda dinî açıdan piskoposluk merkezi daha sonra da metropolislik olarak kullanılmıştır. İlçede farklı dönemlere tarihlenen eserlere rastlamak mümkündür. 1074'te Selçukluların Sivrihisar'a yerleşmesinin ardından ilçe bir süre "Karahisar" olarak adlandırılmış daha sonra Seferihisar adını almıştır. Ancak İzmir Seferihisar ile karışmasını önlemek amacıyla ilçenin adı, "Sivrihisar" olarak değişmiştir. Selçuklular döneminde camii, medrese ve hamam yapıları inşa edilmiştir. Sivrihisar 1289'da Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altına girmiş, bir süre sonra, Osman Bey Sivrihisar da dâhil olmak üzere Eskişehir ve çevresinin yönetimi kardeşi Gündüz Bey'e vermiştir. O dönemde yaklaşık 3000 Türkmen aşireti ilçeye yerleştirilmiştir. Sivrihisar halkının kökeni, Oğuz Türkmen Aşireti'ne dayanmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı egemenliğinde varlığını sürdüren bu tarihsel kent; özellikle 19. yüzyılda pek çok gezgin tarafından sıklıkla ziyaret edilen bir kent olmuştur (İlter, 1980). Örneğin; 1842 yılında Hamilton, Ainsvorth, de Saint Martin, Perrot, 1862 yılında Texier, 1891 yılında Barkley ve pek çok gezgin Sivrihisar ve çevresindeki yerleşmelerden geçmişlerdir.

Hamilton'un (1842: 444) gezi notlarında Sivrihisar anlatımı şu şekildedir:

"..Pessinus'dan sonraki günü (18 Eylül) Sivrihisar'da geçirdim. Bugün içinde bir süre kasabadaki bir yazıtın kopyasıyla uğraştım... Sonra kasabanın arkasındaki tepelerin en yükseğine çıkmaya karar verdim. Tepeden biraz aşağıda, eski bir Türk Kalesinin pek değerli kalıntıları bulunuyor. Kale, kayalara yaslanmış..."

Sivrihisar notlarını bir gravürle de tamamlayan Ainsvorth (1842: 203), bu kent için şunları yazmıştır:

"...Gelvedere'yi geride bırakarak, fırtına ve yağmur altında taşlı bir patikadan, Sivrihisar'ın tepelerine doğru ilerledik. Bir saati aşan bir süreden sonra, solumuzda, konik kayaların üstünde, bir kalenin yıkıntılarını gördük. İnışte, solumuzdaki kayalık uçurumda, çok sayıda mağaranın gizlendiği izleniyordu. Aşağıda vadide ise Grek Hristiyanlarına ait (?) küçük bir kasaba uzanıyor... Daha aşağılara indiğimizde, bizi çok şaşırtan bir şey oldu; kentin merkezinde yer alan Yunan kilisesi (?). Ancak kilisenin çevresinde yerleşme görülüyordu ve böylece yapı yıkılmaya bırakılmıştı."

de Saint-Martin (1852: 553'den aktaran İlter, 1980: 14) ise "Sevri-hissar bir Türk şehri. 2000 hanelik kent kısmen Pessinus'un kalıntıları ile kurulmuştur" diye aktarmıştır.

Texier'in (1862: 476) Sivrihisar ile ilgili notları şu şekildedir: "Sevri-Hissar, geniş bir ovaya egemen, kente ise bir dağ egemen. Dağın üstünde bir kale varsa da antik bir kent kalıntısı yok. Ancak orada burada, mermer eski kalıntılar var. Mermer portikleri, tapınakları boş yere aradım. Antik kentten hiçbir kalıntı yok".

Gezi notlarından da görüldüğü üzere, gezginler daha çok antik kalıntıları görmüşler ve yazmışlardır. Sivrihisar'ın adını aldığı Sivrihisar dağlarına ait betimlemeler, Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi, Hristiyan halkın varlığı, Ermeni nüfusuna ait bilgiler, kadın erkek giysilerinin nasıl olduğu ve gezginlerin konakladığı evler ve ev sahiplerine ilişkin bilgiler gezginlerin seyahatnamelerinde yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ait eserlerle ilgili konut mimarisi dışında çok fazla bilgi yer almadığı söylenebilir. Konutlarla ilgili daha çok yapı özelliklerinden bahsedilmekte, "iç döşeme-bezeme" gibi konulara yer verilmektedir. Sivrihisar, sahip olduğu somut kültürel miras değerleri ile oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca göçlerin de, Eskişehir'in demografik, sosyokültürel ve ekonomik gelişimine etkisi oldukça büyük olmuştur. 1859 sonrasında yaşanan Büyük Çerkes Sürgünü ile başlayan göç dalgası ile birlikte Kafkasların yanı sıra Kırım Tatarları ve Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya gibi Balkan ülkelerinden dönem dönem gelen göçler önemli bir kültürel değişim yaratmıştır. Göçmenlerin beraberlerinde kültürlerini de getirmeleri ve aletler ve teknikler ile tarım ve hayvancılık alanında; kurdukları üretim merkezleri ve fabrikalar ile ise sanayi alanında şehrin gelişimine katkı sağlamışlardır (Yılmaz ve Yetgin, 2018).

Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Sivrihisar ilçesinin temel turistik arz kaynaklarına ilişkin kültürel miras envanterinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Sivrihisar ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Veri toplama çeşitlilik elde etmek için saha gezileri, gözlem ve Sivrihisar paydaşlarıyla fikir alışverişinde bulunulmuştur. Bu çalışmada kullanılan verilerin toplanabilmesi için gerekli olan etik kurul izin belgesi Anadolu Üniversitesi Etik Kurulu 03.11.2020 tarihli ve 61087 sayılı protokol numarası ile alınmıştır. Bu araştırma Sivrihisar'ın

sahip olduğu somut kültürel mirasın turizm bakış açısıyla değerlendirilmesi ile ilgili yapılmış ilk doküman analizi olması açısından önemlidir. Bu kapsamda nitel verilerin analiz edilmesinde doküman analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan doküman analizinin aşamaları; dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğini kontrol etme, dokümanların sınıflandırılması, verinin analiz edilmesi ve verinin kullanılması olarak sıralanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 223). İlk aşamada Sivrihisar'ın kültürel miras değerleri ilgili alanyazın taraması yapılmış, basında yer alan Sivrihisar ile ilgili haberler, Sivrihisar halkının yaşayış biçimleri ile ilgili yazılmış bilimsel çalışmalar taranmıştır. İkinci aşamada 2018-2022 yılları arasında iki ayda bir gerçekleşen saha gezileri esnasında araştırmacılar bolca gözlem yapma fırsatı bulmuşlardır. Gözlemlerde genellikle not alma şeklinde veriler kaydedilmiş ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin fotoğrafları çekilmiştir. Bu geziler esnasında Sivrihisar ile ilgili paydaşlarla fikir alışverişinde bulunulmuştur. Görüşlerine başvurulmuş kişiler; Eskişehir İl Kültür Turizm Müdürü, Sivrihisar Kaymakamı, Sivrihisar Belediye Başkanı, Sivrihisar Belediyesi Kültür ve Sosyal Hizmetler Müdürü, Sivrihisar Belediyesi Özel Kalem Müdürü, bölgeye tur düzenleyen seyahat acentası temsilcileri, bölgede rehberlik yapmış turist rehberleri, bölgeyi ziyaret eden turistler, Uygulamalı Kilim Müzesi görevlisi, Çeşmi Cihan Lokantası'nın kadın girişimcileri, Sivrihisar'da kadın girişimcilerin desteklenmesinde rol oynayan Sivil Toplum Kuruluşlarından Eskişehir Ticaret Odası temsilcisi, BEBKA temsilcisi ve Sivrihisar ile ilgili çalışma yapmış akademisyenler ve yerel halk şeklinde sıralanabilir. Yapılan saha gezileri, gözlem ve fikir alışverişi sonucunda Sivrihisar'ın somut olmayan kültürel mirasına ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Üçüncü aşama dokümanlar sınıflandırılarak veriler ilgili kategorilere yerleştirilmiştir. Dördüncü aşamada veriler analiz edilerek envanter çıkartılmıştır. Beşinci ve son aşamada ise tüm bu süreç boyunca elde edilen veriler araştırmacı tarafından araştırma raporunun ilgili kısımlarında kullanılmıştır.

Bulgular

Saha gezileri, gözlem ve fikir alışverişleri ve doküman analizi kapsamında elde edilen Sivrihisar'ın kültürel miras değerleri yazar tarafından derlenerek Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sivrihisar'ın somut kültürel miras değerleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Arkeolojik Alan ve Anıtsal Yapı	Pessinus Antik Kenti, Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi
Doğal Alanlar	Balıkdanı Kuş Cenneti
Dinî Yapılar	Camiler; Sivrihisar Ulu Camii, Hazinedar Mescidi, Sivrihisar Kurşunlu Camii, Hamamkarahisar Camii, Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Cami), Kılıç Mescidi Minaresi, Hızır Bey Mescidi, Doğan Hasan Mescidi, Akdoğan Mescidi, Hoşkadem Camii, Namazgâh Kilise; Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi Türbeler ve Kumbetler; Alemşâh Kumbeti, Seyyid Şeyh Mahmud Suzani Türbesi, Hoca Yunus Türbesi, Ali Dede Türbesi, Nasreddin Hoca Anıt Mezarı
Sosyal Amaçlı Yapılar	Hamamlar; Çardak Hamamı, Gavur Hamamı, Kumacık Hamamı Seydiler Hamamı Sivil Mimari Yapılar; Saat Kulesi, Zaimağa Konağı
Müzeler	Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi, Uygulamalı Kilim Müzesi, Nasreddin Hoca Kültür Evi

Sivrihisar'ın kültürel miras değerlerine ilişkin olarak ilgili tabloda çeşitli gruplandırmalar kullanılmıştır. Bu gruplamalar arkeolojik alan ve anıtsal yapı, doğal alanlar, tarihî ve kültürel yapılar, festival, şenlik ve özel günler, geleneksel el sanatları ve Sivrihisar mutfağı başlıkları altında gruplandırılmıştır. Bu liste yapılan doküman analizi sonucu kültürel mirasın turizm amaçlı kullanımı bakış açısına uygun olarak turizm arz kaynakları ve çekiciliklerinden oluşturulmuştur. Sivrihisar'ın somut kültürel mirasına ilişkin değerler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Sivrihisar'ın somut kültürel miras değerleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

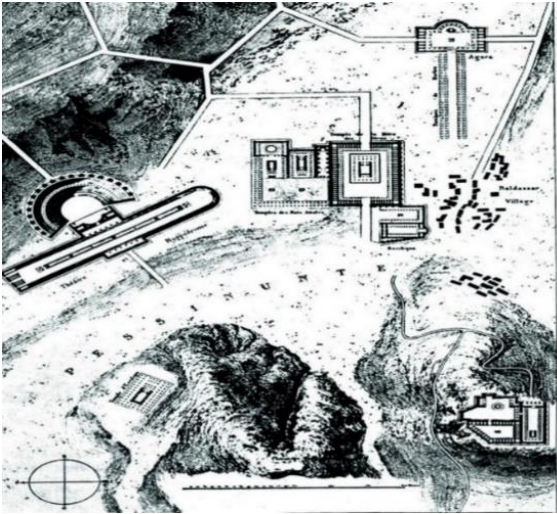
Akdoğan Mescidi	Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi
Alemşâh Kumbeti	Namazgâh
Ali Dede Türbesi	Nasreddin Hoca Anıt Parkı
Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Camii)	Nasreddin Hoca Kültür Evi
Balıkdanı Kuş Cenneti	Pessinus Antik Kenti
Cafer Tayyar Türbesi	Saat Kulesi

Çardak Hamamı	Seydiler Hamamı
Gavur Hamamı	Seyyid Şeyh Mahmud Süzani Türbesi
Hamamkarahisar Camii	Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi
Hazinedar Mescidi	Sivrihisar Kurşunlu Camii
Hızır Bey Mescidi	Sivrihisar Tarihî Evleri
Hoca Yunus Kümbeti	Sivrihisar Ulu Camii
Hoşkadem Mescidi	Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi
Kılıç Mescidi Minaresi	Zaimağa Konağı
Kumacık Hamamı	

Bu araştırmada Sivrihisar'ın somut kültürel mirası; Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar, doğal alanlar, dinî yapılar, sosyal amaçlı yapılar ve müzeler olmak üzere beş başlık altında gruplandırılarak incelenmiştir.

Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar

Pessinus Antik Kenti: Küçük Asya'da, kabaca modern Anadolu'yu kapsayan bir coğrafi bölge olan bir antik kent ve başpiskoposluktu. Kentin yeri şimdi, yaklaşık olarak yüksek Anadolu platosunda Sakarya Nehri'nin bir kolu vadisinde, modern Türk köyü Ballıhisar'dır. Deniz seviyesinden 950 m yükseklikte, Sivrihisar'a 13 km uzaklıktadır. Antik Yunanlı ve Romalı yazarlar, Frig Kralı Midas'ın Pessinus'u M.Ö. 8. yüzyılda Kibele kültünün kutsal kenti olarak kurduğunu belirtmektedir (Tsetschladze, 2018). Pessinus Antik Kenti, Sivrihisar'a 13 km. uzaklıkta Ballıhisar köyünde yer almaktadır (Claerhout ve Devreker, 2008). Pessinus kalıntılarına ait ilk tespit 1834'te burayı ziyaret eden Charles Texier'e aittir. Texier'in Pessinus Antik Kenti'ne ait hayali plan ve restitüsyon çizimi Görsel 1'de yer almaktadır.

Görsel 1. Charles Texier'in 1834 yılına ait Pessinus çizimi (Texier, 2002).

Anadolu coğrafyasında Hristiyanlık öncesinde yerleşim yerlerinin tahrip edilmesine rağmen, kilise veya manastır gibi Hristiyan yapılarının bulunduğu öne süren Texier (2002: 442), Pessinus Antik Kenti'nde bu durumun farklı olduğunu: *“Romalıların tahribinden sonraya ait hiçbir şey görülmez. Zannedildiğine göre Hristiyan dininin yayılması, şehri ve içindeki tanrıçanın tapınağını, az zaman içinde yıkmaya yeterli olmuştur”* ifadeleriyle ortaya koymuştur. Ana Tanrıça'nın en büyük kült merkezi Pessinus Antik Kenti'nde yer almaktadır. Sevin'e (2003: 50) göre *“Phrygler bu tanrıçayı öyle benimsediler ki, tüm devlet ve ülkelerini Pessinous Kybelesi'nin mülkü saydılar.”*

Pessinus Antik Kenti, Orta Anadolu platosuyla çevrili ve doğuda Sivrihisar dağlarına yaslanmış, deniz seviyesinden yaklaşık 1000 metre yüksekliğinde bir vadiye yer almaktadır. Kentin bulunduğu yer kurak bir alan olmasına rağmen, antik dönemdeki hâlinin su seviyesinin daha yüksek olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur. Pessinus Antik Kenti, günümüzde tamamen suları çekilmiş bir kanal hâline gelmiş, sadece yağmur sularıyla dolan Gallos Nehri'nin üzerine kurulmuştur. Gallos Nehrinin gerçekten antik döneme tarihlenen bir nehir yatağı olup olmadığı hâlâ gizemini koruyan bir konudur. Bunun sebebi, nehrin antik dönemde pek çok kez akışının değişmiş olmasıdır. Özellikle 30 yıldan fazla zamandır yapılan ancak hâlihazırda kazıların devam etmediği bu kent ile ilgili pek çok soru cevaplanmayı beklemektedir. Yazılı kaynaklarda sözü edilen ana tanrıça Kibele'ye adanmış tapınak hâlâ keşfedilememiştir. *“Toprak Ana Kibele'nin en fazla tapınım gördüğü yer Pessinous (Ballıhisar) kentiydi. Bu kentte tanrıçanın gökten inmiş bir*

idol olduğu inancı hâkimdi. Yine bu kentte tanrıçanın sevgilisi Attis ile birleştiği ve bunun tabiata can verdiği kabul görmüştü. Burası Frigler tarafından bir kült merkezi olarak benimsenmiş ve burada dinî törenler düzenlenmiştir” (Gür, 2007: 33). Eskişehir’in Sivrihisar ilçesi yakınlarındaki kentte tanrıçayı siyah meteorik bir taş temsil ediyordu. Frigler tanrıçaları için daha çok boğa kurban ederlerdi. Kütahya ve Eskişehir yakınlarındaki üçgen alınlıklı kimi kaya anıtları (Bakşeyiş, Maltaş, Deliktaş) bu türde kurbanlar için yapılmışlardır. Bir tapınak cephesini simgeleyen anıtların gerisinde derin bir kuyu bulunmaktadır. Tanrıça için kesilen boğaların kanı bu kuyularda biriktirilmiştir. “Frigler bu tanrıçayı öyle benimsediler ki, tüm devlet ve ülkelerini Pessinus Kybelesi’nin mülkü saydılar. Bunun sonucunda, aslında çok köklü bir Anadolu tanrıçası olduğu halde Kybele tarihe bir Frig tanrıçası olarak geçti; kral Midas tanrıçanın oğlu ve Pessinous’taki tapınağın kurucusu sayıldı. Tapınımı Roma İmparatorluk Çağı’nın içlerine değin sürdü” (Sevin, 2003: 249-250).

“Yıllar boyunca yapılan araştırmalara rağmen, Pessinus’un çevresindeki tahkim duvarlarından hiçbir iz bulunamamıştır. Bunun garip karşılanmaması gerekir: Frigya’da örneğin, Aizanoi gibi başka duvarsız kentler de vardır. Topoğrafya sayesinde Pessinus duvarlar yerine gözetleme kuleleriyle savunulmuştur: Derin bir vadi içinde yer alması nedeniyle, bu tür kulelerle çevrelenmesi mümkün olmuştur. Melbourne ekibi ve bu ekipte bulunan jeofizik uzmanları altı veya yedi muhtemel kuleyi belirlemişlerdir. 2011’de, Kazı Evi’nin arkasındaki platoda bulunan, bir önceki yılın jeofizik araştırmalarının ortaya çıkardığı dairesel bir kuleye sahip bir Geç Roma-Erken Bizans dönemi kalesinin kazısına başlanmıştır. Pessinus, Amorium’dan Germa’ya giden, içinden kuzey-güney doğrultusunda geçen Roma yoluna enine bir şekilde yerleştirmiştir. Yolun bazı kesimleri günümüze kadar gelmiştir ve özellikle de İstiklalbağı yakınında açıkça görünür hâldedir. Tekören, Gent ekibi için olduğu gibi Melbourne ekibi için de çalışmalarının odak noktası olmayı sürdürmektedir. Yüzey araştırmaları, jeofizik etütlerle birlikte sürdürülmüştür. Buradan toplanan çömlek parçaları Bronz Çağı’nda Osmanlı dönemine kadar çeşitli dönemlere tarihlenmektedir. Selçuklu mimari ve sanatındaki yeri, planlamadaki özgünlüğü ile döneminin diğer camilerine göre farklılıklar arz ettiğinden, caminin yapısal ve dekoratif malzeme karakteristiklerinin anlaşılması, belirlenmesi ve Anadolu mimarlık tarihi içindeki yerinin bu bağlamda belirlenmesi önemlidir. Günümüzde yapının Cumhuriyet dönemi öncesinde geçirmiş olduğu iki onarım bilirse de yapı günümüze kadar detayları bilinmeyen çok daha fazla onarım geçirmiş durumdadır” (Akyol, 2010).

1882’de Pessinus Antik Kenti’ni (Görsel 2) ziyaret eden Humann, o dönemde görünür biçimdeki antik yapıların eskizini çıkarmıştır. Alandaki kazılar, 1967 yılında Gent Üniversitesi’nden Pierre Lambrechts’in başkanlığındaki bir ekibin alana gelmesiyle devam etmiştir. Bu kazıda antik yazarların eserlerinde yer verilen ana tanrıça Kibele’ye adanmış tapınağın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Lambrechts’in 1973 yılında gerçekleşen ölümüne kadar kazılar sürmüştür. Gent kazıları, 1987 yılında John Devreker’in kazı başkanlığında yeniden başlatılmış ve 2008 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra Melbourne Üniversitesi’nden Gocha Tsetskhladze kazı başkanlığında bir ekip kazıya devam etmiştir (Tsetskhladze, 2018).

Görsel 2. Pessinus antik kentinden bir kesit (Merve Kalyoncu Arşivi)

Pessinus'un Roma tarihinde ayrı bir önemi vardır. Anlatılan hikâyeye göre M.Ö. 264-146 yıllarında Roma ile Kartaca arasında gerçekleşen Kartaca Savaşlarının buradan götürülen göktaş sonrasına sona erdiğine inanılmaktadır. Kartaca Savaşları esnasında Romalı kâhin rahipler, Pessinus'taki ana tanrıçayı simgeleyen göktaşının Roma'ya götürülmedikçe bu savaşların kazanılmayacağını düşünmektedirler. Romalılar Anadolu'ya bu göktaşını almak için bir heyet yollamış ve bu taş kendilerine teslim edilmiştir. Göktaş Roma'ya götürülmüştür. Paletinus Tepesinde Magna Mater adıyla ana tanrıça için bir tapınak yapılmıştır. Her yıl burada dinsel şenlikler ve bayramlar düzenlenmiştir. Bu taşın Roma'ya götürülmesinin ardından savaşın kazanılması Roma için özel bir anlam ifade etmektedir. Bu taş son derece saygı duyulan özel bir kült objesi hâline gelmiştir (Sevin, 2003: 217).

Kybele tapınağının temel alanı henüz bulunamamıştır. Antik kentte tapınak diye uzun süre batıya yönelik konumlandırıldığından dolayı Kibele tapınağı olduğu düşünülen anıtsal kütlenin, M.S. 1. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Roma İmparatorluğu kültürüne ait bir tapınak olduğu ortaya çıktı. Pessinus kenti, Kubaba, Kybele, Magna Mater olarak adlandırılan Anadolu anatanrıçasına adanmış bir kentten bahsedilmektedir. Dolayısıyla ona adanmış olan tapınağın ve kutsal alanın bulunması Pessinus kazılarının birinci hedefidir. Antik kalıntıların çoğu bugün köyün evlerinin altında kalmıştır. Fakat bu köy kaldırılmadıkça, arkeolojik ve bilimsel kazılar yapmanın pek olanağı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kadar eşsiz özellikler barındıran Pessinus'ta bir an önce bilimsel, niteliksel, efektif ve bilim insanlarının katılım gösterdiği yüksek bütçeli kazı araştırma ve restorasyon projelerinin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi: “Sivrihisar İlçesi’nde Kral Yolu üzerinde bulunan ve bu yolu kontrol eden Kale, Bizanslılar tarafından yaptırılmıştır. Kral yolu nedeniyle bu kalenin Bizans dönemi öncesinde bulunup bulunmadığı konusunda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze kalıntıları gelen kalenin yapımında Bizanslılar, Seyitgazi Kalesi’nde olduğu gibi Antik Pessinus kentinin taşlarından yararlanmışlardır. Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi’nin dışa açılan altı kapısı bulunuyordu. Sur duvarlarında kesme taş, mermer parçaları ve moloz taşlardan yararlanılmıştır. Selçuklular ve bir süre de kuruluş yıllarında Osmanlılar tarafından kullanılan kale terk edilmiştir. Görsel 3’te yer alan ve günümüze sur duvar kalıntıları ile kale içerisindeki su sarnıçları, tahıl depoları ve yer altına yapılmış bazı mekânlar dışında pek fazla bir kalıntı gelememiştir” (BEBKA Raporu, 2012: 16).

Görsel 3. Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi (sivrihisar.com.tr)

Doğal alanlar

Balıkdamı Kuş Cenneti: “Türkiye’nin en büyük sulak alanlarının başında gelen ‘Balıkdamı Kuş Cenneti (Görsel 4)’ Sivrihisar’ın 25 km. güneyinde Ahiler, Kurtşeyh, Ertuğrul ve Göktepe Köyleri arasında yer alan Sakarya Nehri üzerinde yaklaşık olarak 1470 hektar alana sahiptir. Göçmen kuşların uğrak noktalarından biridir. Yöre halkı tarafından, balık bolluğundan dolayı balıkların üreme ve yaşam alanı anlamına gelen Balıkdamı ismi verilmiştir (Eskişehir Rehberi, 2014). Yaklaşık 5 km. genişliğinde ve 20 km. uzunluğunda bir alanı kaplar. Toplam alanı ise 30 bin dönüm civarındadır. Balıkdamı çok sayıda küçük gölet ve büyük sazlıklardan meydana gelir. Önemli bir sulak alan olmasının yanında çok sayıda bitki balık ve kuş türlerini de ev sahipliği yapar. 1980 yılında 2. derece doğal sit alanı, 1994 yılında ise yaban hayatı koruma sahası ilan edilmiştir. Balıkdamı Kuş Cenneti, Asya’da yaşayan yabani su kuşları için batıdaki son durak özelliği de taşıyor. Türkiye’nin sayılı sulak alanlarından olan bu bölge, kuzey ve güney ülkeleri arasında mevsimlik göç eden kuşlar için de en önemli konaklama noktalarından biridir. Bir sulak alanda göçmen kuşlar konaklıyorsa o alanda yeterli sayıda balık olduğu aşikârdır. Bu balık bolluğundan dolayı bu özel bölgeye de halk tarafından balıkların üreme ve yaşam alanı anlamında “Balıkdamı” ismi verilmiştir. Sakarya Nehri’nin bu zengin balık

kompozisyonuna sahip olmasında en önemli faktör de Balıkdamı'dır. Çünkü bu bölge tatlı suda yaşayan bir balığın isteyeceği tüm koşulları fazlasıyla sağlamaktadır. Bugün hâlen diğer sulak alanlarımıza göre Balıkdamı, hem su kalitesi hem de çevresel faktörler açısından çok daha iyi durumdadır" (sivrihisar.bel.tr, 2021).

Görsel 4. Balıkdamı Kuş Cenneti (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Dinî yapılar

Akdoğan Mescidi: Mimari kuruluşu ve geçmiş yıllarda kullanılan bir gelenek olarak sahip olduğu döner eksene sahip ahşap bindirme tavanıyla öne çıkan Akdoğan Mescidi, 15. yüzyılda inşa edilmiş ve çok fazla bilinmeyen bir yapıdır. Görsel 5'te yer alan ve restorasyon ve onarımlar yardımıyla günümüze gelebilmiş bu yapının sahip olduğu döner eksene sahip ahşap malzemeden yapılmış bindirme tavanı, 20. yüzyılın sonlarına kadar Eskişehir merkez, ilçeler ve köylerinde halkın kendi maddi imkânlarını kullanarak yaptırdığı çok sayıda tavandan biridir. Döner eksenli ahşap bindirme tavanların Anadolu coğrafyasında var olması, Eskişehir ve çevresinde yer alan Frig konutlarının da tavanlarının bu şekilde olabilme ihtimalini öne çıkaran Vitruvius'un kaynaklarına göre M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenmesine rağmen, Eskişehir'de Osmanlı İmparatorluğu öncesine tarihlenen ve günümüze kadar gelebilmiş başka bir örneğine rastlanmamaktadır (Parla ve Altınsapan, 2016: 1).

Görsel 5. Akdoğan Mescidi (eskisehir.ktb.gov.tr)

Alemşâh Kümbeti: “Çatısı piramit şeklinde bir külâhla örtülmüş olan Selçuklu dönemi türbelerine *kümbet* adı verilir. Görsel 6'da yer alan Alemşâh Kümbeti, Melikşâh tarafından şehit edilen kardeşi Sultan Şah için 1328 yılında yaptırılmıştır. İki katlı kare planlı bir yapı olup kesme taştan yapılmıştır. Türbenin üst katında mescit, alt katında mumyalık bölümü bulunmaktadır. Girişi 13 mermer kesme bloktan oluşan yapıda Selçukluların sıklıkla kullandığı balık, geçme yıldızlar, geometrik geçmeler örgü ve çengel motifleri görülmektedir. Dıştan yuvarlak gövdeli türbenin üzeri içten kubbe, dıştan da piramidal bir külâh ile örtülüdür. Kare kaide üzerinde köşelerden planmış sekizgen kaskak üzeri kübik gövdeli bir yapı olan Alemşâh kümbeti duvarları masif

mermer yığma tekniği ile inşa edilmiş anıtsal bir mimariye sahiptir. Alemşah Kümbeti tamamen Anadolu Selçuklu etkili, ancak figürleri ve sembolik anlamları yönünden, daha çok eski Türk geleneklerine dayalı arz ettiği görülür. Alemşâh Kümbeti figür yönünde zengindir. Bordür sisteminde palmetlerden başka, yıldızların ortalarında bazen sarmaşık şeklinde bir sapa bağlı olarak yan yana küçük hayvan başları da tasvir edildiği gözlemlenmektedir” (sivrihisar.bel.tr, 2021).

Görsel 6. Alemşâh Kümbeti (Merve Kalyoncu Arşivi)

Ali Dede Türbesi: “Ahşap direklerin taşıdığı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Kitabesi ve vakfiye kayıtları bulunmaya türbenin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak türbenin önündeki avluda bulunan 1371 tarihli Hacı İbrahim isminde bir kişiye ait mezar taşı bulunmaktadır” (BEBKA Raporu, 2012: 15).

Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Camii): “Kitabesi’nden anlaşıldığı üzere Aziz Mahmud Hüdayi (1543-1628) tarafından yaptırılan ve ismiyle anılan cami 1825 yılında Kaymakam Arif Bey tarafından yeniden yaptırma derecesinde büyük bir onarım görmüştür. Bu nedenden dolayı Yeni Camii olarak da adlandırılır. Görsel 7’de iç mekânı yer alan bu caminin kubbe kasnağında yazılı 1333 Hicri (1914 Miladi) tarihî iç süslemelerin bu tarihte yenilendiğini göstermektedir. Caminin doğu duvarında saçığın altında yer alan küçük taş levhadaki 1914 tarihi ise bu tarihte de bir onarım gördüğünü göstermektedir. Ahşap bir cami olup, Osmanlı mimari tarzını yansıtmaktadır. Osmanlı mimarisinde 18. yüzyılda başlayan batılılaşma sürecinin ilçedeki tek ve güzel bir örneğidir. Gizli kubbelidir. Kapısının üstünde; Aziz Mahmud Hüdayi’nin bir dörtlüğü vardır. Dış kapıdan içeri girildiğinde iki yanda mihrap vardır. Minaresi basamaklıdır. Ortası büyük çevresi yarım kubbeler şeklinde ahşap tarzında inşa edilmiştir” (Altınsapan, 1988: 76-77).

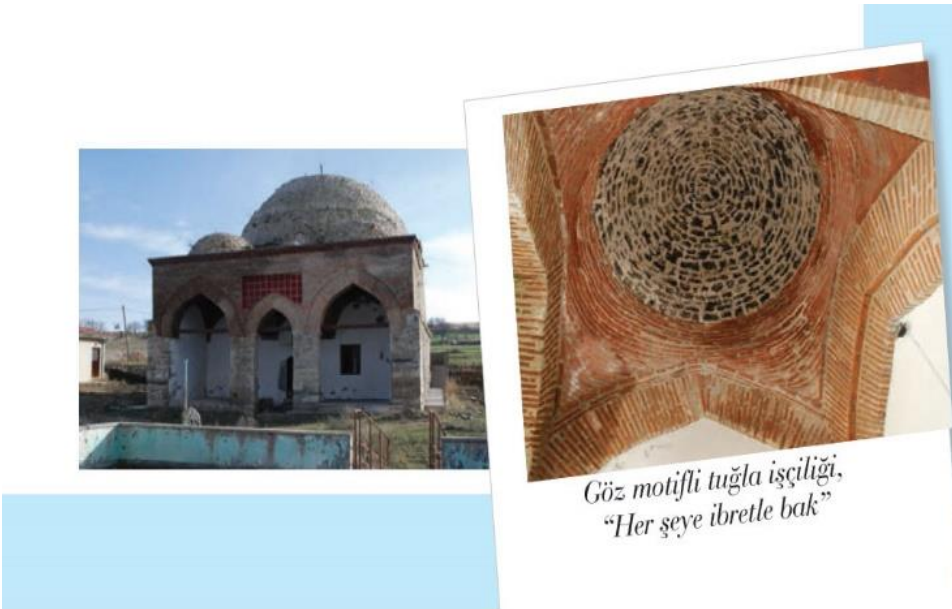
Görsel 7. Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Camii) (sivrihisar.bel.tr)

Doğan Hasan Mescidi: “II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in bayraktarı Doğan Aslan Bey tarafından 1247’de yapılmıştır. Görsel 8’de yer alan yapı, bölgedeki yapılardan farklı mimariye sahiptir” (BEBKA Raporu, 2012: 14).

Görsel 8. Doğan Hasan Mescidi (eskisehir.ktb.gov.tr)

Hamamkarahisar Camii: “Eskişehir’in Sivrihisar ilçesinde Hamam Karahisar-Dutlu Köyü yolu üzerinde bulunmaktadır (Görsel 9). Yapı mimari özellikleri değerlendirilerek 13. yy’a tarihlendirilmektedir. Fügen İlter yapının 1259 yılında inşa ettirildiğini iddia etmektedir. Yapının banisinin Selçuklu Emiri Seyfettin Kızıl Bey olduğu düşünülmektedir. Günümüzde ibadete kapalı olan yapı 1973 yılında yerel halk tarafından onarılmıştır. Yapının kasnak pencereleri ve kubbesi onarım görmüştür. Son cemaat yeri bulunan, kare planlı ve kubbe örtülü bir yapıdır. Halen başlatılan restorasyon çalışmaları devam etmektedir” (BEBKA Raporu, 2012: 14).

Görsel 9. Hamamkarahisar Camii (eskisehir.ktb.gov.tr)

Hazinedar Mescidi: “Anadolu’nun Kâbe minyatürlü ilk mescididir. Sivrihisar İlçesinin en önemli tarihî eserlerinden birisi olan Görsel 10’da yer alan Hazinedar Mescidi ilçe merkezindedir. Anadolu Selçuklularından Hazinedar (Maliye Nazırı) olan Necibiddin Mustafa’nın kendi adına 1274 yılında yaptırdığı mescidin içerisi 15. yüzyıla tarihlenen minyatürlerle bezelidir. Hazinedar Mescidi, muhteşem hat ve süsleme sanatıyla, mihrap üzerindeki freskiyle, 1967’de Cambridge’de Uluslararası III. Türk Sanatları Kongresi’nde bildiri konusu olmuştur. Anadolu’da fresk olarak yapılmış olduğu bilinen Kâbe motifli ilk örnek Hazinedar

Mescidi’nde bulunmaktadır. Hazinedar Mescidi’nin Hazinedar Medresesi öğrencilerince dersane olarak kullanıldığından minaresiz olduğu ve yan başına Hoşkadem Camii’nin yapıldığı sanılıyor. Bu mescidi yaptıran Necibiddin Mustafa ve Emineddin Mikail’in kızkardeşi Esmâ Sultan’ın kabirleri mescid önünde bulunmaktadır” (Eskişehir Rehberi, 2014).

Görsel 10. Hazinedar Camii (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Hızır Bey Mescidi: “Kubbeli Mahallesi’ndeki Unkapanı’ndan yukarı çıkarken sağdaki ilk sokaktadır. Görsel 11’de yer alan Hızır Bey Mescidi, Nasreddin Hoca’nın torunu ve fethin ardından 1453’te İstanbul Kadısı ve İstanbul Efendisi olan Hızır Bey tarafından 1439’da yaptırılmıştır” (Eskişehir Rehberi, 2014).

HIZIR BEY MESCİDİ

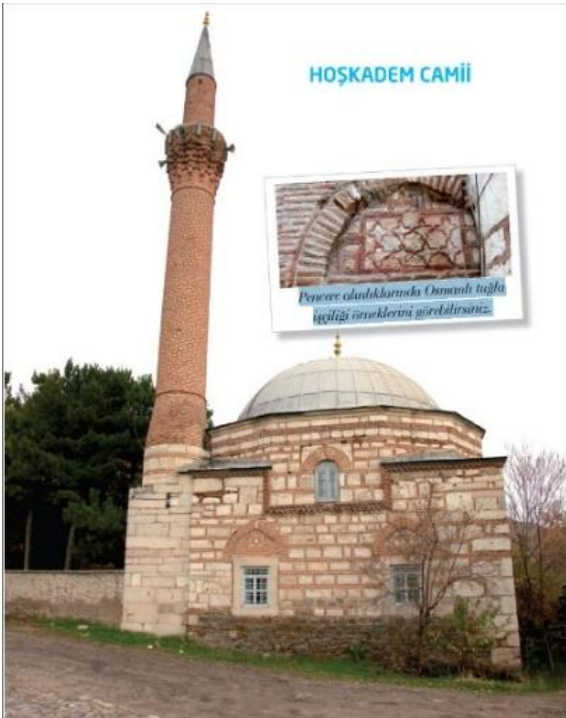
Görsel 11. Hızır Bey Mescidi (eskisehir.ktb.gov.tr)

Hoca Yunus Kümbeti: “Görsel 12’de yer alan Hoca Yunus Kümbeti, 1274 yılında yapılmıştır. Ravzat-ül Ahbar adlı eserde, Selçuklu Bahriye Nazırı Sadreddin Hoca Yunus’un, Cimri ve Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından öldürülmesi üzerine yapıldığı yazılıdır. 6 metre çaplı kubbesi bulunan kümbetin kapı mermer sövelerinde çarkıfelekler, yaprak ve bitki motifleri ile geometrik bezemeli iki şerit arasında bir geyiği kovalayan aslan figürü görülür” (BEBKA Raporu, 2012: 15-16).

Görsel 12. Hoca Yunus Kümbeti (eskisehir.ktb.gov.tr)

Hoşkadem Camii: “Görsel 13’ te yer alan camii, Eminiddin Mikâil’in hazinedarı Necibiddin Mustafa tarafından eşi Hoşkadem için yaptırılmıştır. Bina Selçuklu mimarı tarzına göre yapılmıştır. Kubbeli olup 300 metrekare civarında bir alana sahiptir. Vakıflar tarafından restore edilerek hayatiyeti korunmuş, halen ibadete açıktır. Bu camiyi ünlü müderris Hopuşzade Mustafa Efendi, medresesinin tatbikat camisi olarak kullanmıştır. Ayrıca bu caminin diğer bir özelliği ise ilçede yapılan ilk minare olmasıdır. Minarenin çok güzel tuğla işçiliği vardır. Yapı, tek mekânlı kare planlı, kubbe örtülüdür. Pencere alınlıklarında Osmanlı tuğla işçiliği örneklerini görmek mümkündür” (BEBKA Raporu, 2014: 14).

Görsel 13. Hoşkadem Camii (eskisehir.ktb.gov.tr)

Kılıç Mescidi Minaresi: “Sivrihisar kılıçla fethedildiğinden ve kılıca dayanılarak hutbe okunan ilk mescit olmasından dolayı bu adı aldığı söylenir. Bir başka rivayete göre Oğuz boylarının Kılıç aşiretinden adını alır. Görsel 14’te yer alan Kılıç Mescidi Minaresi, tümüyle ahşaptan yapılan mescidi yıkılmış ve günümüze yalnızca minare kalabilmiştir” (sivrihisar.bel.tr). Kılıç Camii’nin mimberi bugün Sivrihisar Ulu Camii’nde yer almaktadır.

Görsel 14. Kılıç Mescidi Minaresi (Merve Kalyoncu Arşivi)

Namazgâh: “Görsel 15’te yer alan ve eskiden şehir dışında, kırdan ve set üstünde mihrap konulmak sureti ile namaz kılınmak için yapılan yerdir. Namaz dışında bir başka işlev daha üstleniyor; bayramda, yağmur dualarında, hacı gönderirken, asker uğurlarken halk burada toplanıyor”. “Sivrihisar’da halk namazgahı ‘Bayram Musalla’ diye adlandırılmaktadır. Kitabesinden 1799 yılında tamir edildiği anlaşılmaktadır” (BEBKA Raporu, 2012: 5)”.

Görsel 15. Namazgâh (sivrihisar.com.tr)

Nasreddin Hoca Anıt Parkı: “Felsefi mizahın en büyük temsilcisi Nasreddin Hoca, eleştirel ve çözümleyici düşünmeyi öğreten bilgeliği ile yaklaşık sekiz asırdır yaşayan fıkralarıyla birlikte insanlık için dünyanın merkezinde bir mizah dehasıdır. Türk-İslam kültürünün büyük bilgisi ve gülmece ustası Nasreddin Hoca, 1208 yılında Eskişehir’in Sivrihisar ilçesine bağlı, adı sonradan ‘Nasreddin Hoca Beldesi’ olarak değiştirilen ‘Hortu’ köyünde doğdu. Babasının adı Şemseddin’dir. Asıl görevi hocalık olmasına rağmen, Anadolu’nun çeşitli

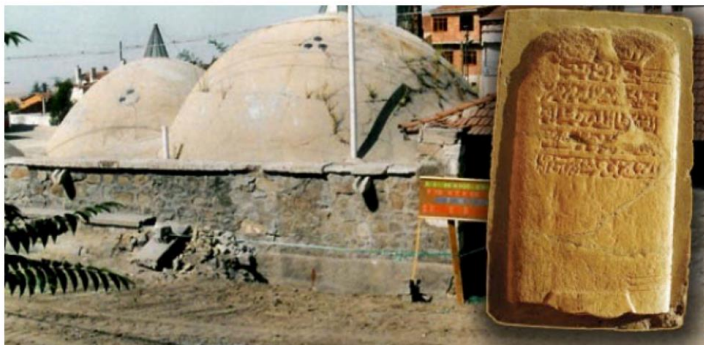
yerlerinde katiplik, müderrislik, kadılık, mahkemelerde bilirkişilik de yapmıştır. Anadolu insanını iyi bildiği için mizahlarında yer alan olayların çoğu yaşanmıştır ve bundan dolayı da Nasreddin Hoca fıkralarını dinleyen her insan Nasrettin Hoca fıkralarında kendinden bir parça bulmuş, benimsemiş ve yüzyıllardır bu fıkralar anlatıla gelmiştir. Sivrihisar ilçesinin girişinde yer alan Nasreddin Hoca Anıt parkında Nasreddin Hoca'nın eşeğe ters binmiş şekilde betimlenen bir heykeli ve Nasreddin hoca fıkralarının Türkçe ve İngilizcelerin yer aldığı taş anıtlar yer almaktadır (Görsel 16).

Görsel 16. Nasreddin Hoca Anıt Parkı'ndan gece görünümü (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Sivrihisar Ulu Camii avlusunda yapılan kazı çalışmalarında bulunan taş mezar sandukanının önceleri Nasreddin Hoca'nın oğlu Ömer'e ait olduğu düşünülmüş olup, akabinde taş sandukanının Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum'un bilimsel incelemeleri ve filolojik çalışmaları sonucunda Nasreddin Hoca'ya ait olduğu belirlenmiştir. Söz konusu yazılı veriler ışığında Nasreddin Hoca'nın doğum ve ölüm yeri Sivrihisar ilçesidir diğer şehirlerde ve ülkelerde olan mezar, makam ve anıtları temsilidir. 2003 yılında 1888 Ankara Salnamesinden (171.sayfa) yola çıkılarak Nasreddin Hoca'nın kızının mezarının Sivrihisar'ın eski giriş yolu olan Kumlu Yol üzerinde bulunan Tarihî Seydiler Hamamı'nın yanında olduğu tespit edilmiştir. Prof. Dr. Erol Altınsapan bilimsel başkanlığındaki heyet tarafından 3 aylık kazı neticesinde kemiklerine rastlanmıştır. Görsel 17'de görüldüğü üzere Nasreddin Hoca'nın bir heykelinin bulunduğu bu anıt parkında kızının mezarı da yer almaktadır. Uzmanların incelemeleri sonucunda kemiklerin o tarihlere ait olduğu belirlenmiştir. Nasreddin Hoca'nın kızının adının Hatun olduğu öğrenilmiş, ayrıca Nasreddin Hoca'nın tam adının da Nasrüddin Hoca Nusrat'dır" (sivrihisar.bel.tr, 2021).

الله باقی خاتون بنت خواجہ نصر الدین نصرت تغمد هما الله بغفرانه و اسکنهما الله تعالی فی جنانه سته و عشرين و سبعة ماه	Allah Baki Hatun Binti Hoca Nasruddin Nusrat Tegamimedehüma'llahu bi'gufrānihi ve eskenehüma'llahu te'ālā fī cinānihi sitte ve 'ışr'in ve seb'a mii'e	Sonsuz olan Tanrı'dır. Hoca Nasreddin Nusrat kızı Hatun Tanrı her ikisinin günahlarını yarıtımasıyla ertsün, Yüce Tanrı her ikisini de Uçmaklarında oturtsun. Sene: 726 (Hicri) = 1326 (Miladi)
--	--	--

Görsel 17. Nasreddin Hoca'nın kızının mezar taşı (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Seyyid Şeyh Mahmud Süzani Türbesi: “Görsel 18’de yer alan ve Kurşunlu Mahallesi, Uçapark Caddesi’nde iki katlı yapı şeklinde bulunmaktadır. 1348 yılına tarihlenen yapının banisi, Hoca Sadreddin Yakub Bin Hoca Bahadır Ömer’dir. 1980 yılında belediye tarafından onarılmıştır. Her iki kata da batı cephesinden girilir. Mescid kısmı, kubbe ile örtülüdür” (BEBKA Raporu, 2012: 16).

Görsel 18. Seyyid Şeyh Mahmud Süzani Türbesi (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

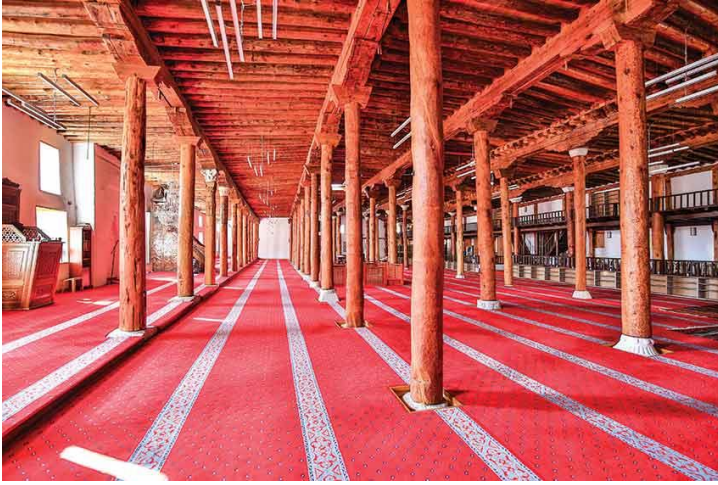
Sivrihisar Kurşunlu Camii: “Görsel 19’da yer alan Kurşunlu Camii (1492) Kubbesinin kurşunla kaplanmasından dolayı ismi Kurşunlu Camii olarak kalmıştır. İç dizaynı el işçiliğiyle özenle yapılmıştır. Kitabesinde yer alan bilgilerden camiinin Şeyh Baba Yusuf tarafından 1492’de yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Camiinin yanında Şeyh Baba Yusuf’un babasına ait olan bir türbe bulunmaktadır. Camiinin ilk olarak 1343’te yapılmış olan bir mescidin yıkılmasından sonra yeniden inşa edilmiştir. Camii kare planlıdır ve kapısı sivri kemerlerle çevrilmiştir” (BEBKA, 2012: 15).

Görsel 19. Kurşunlu Camii (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Sivrihisar Ulu Camii: 2016 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’nde yer alan ve yaklaşık 1500 m2’lik bir alana kurulu Sivrihisar Ulu Cami, Selçuklu döneminden günümüze ulaşan Anadolu’nun ahşap direkli camilerinden en büyüğüdür (Görsel 20). Caminin en eski kitabesi 1231-1232 tarihini taşımaktadır. İlk yapının banisi Sivrihisarlı kadı Leşker Emir Celaeddin Ali Bey’dir. Yapı, bugünkü biçimine 1274 tarihinde

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin müritlerinden Emineddin Mikail tarafından yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemi kadılarından, İstanbul'un ilk Kadısı Hızır Bey bu camiyi 1440 yılında onartmıştır. Yaklaşık olarak 800 yıllık bir geçmişe sahip cami 67 ahşap direk üzerine inşa edilmiştir. Bu ahşap direkler sarıçam ve ardıç ağaçlarından elde edilmiştir.

Görsel 20. Sivrihisar Ulu Camii'nden bir kesit (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Ahşap direklerde sütun başlığı olarak Pessinus antik kentinden getirilen devşirme malzeme kullanılmıştır (Görsel 21). Dört giriş kapısı bulunan caminin duvarları kesme ve moloz taşla örülmüştür. Dikdörtgen planlı yapı Orta Asya çadır mimarisi görünümündedir. Çatısının ortalarında küçük bir aydınlatma kubbesi (fener) yapılmıştır. Aynı zamanda Caminin havalandırılması çatı ortasında bulunan bu fener ile sağlanmıştır. Zemini tahta ile kaplıdır. Zemin yapılışında yarma tabir edilen teknikle yapılmış, tahta ile kaplı iken restoresinde geçmeli taban tahtası kullanılmıştır. Direkler temele kadar devam eden taşlar üzerine oturtulmuştur. Caminin rutubete karşı korunması için zemin ile taban tahta arasında 150 cm'ye varan boşluk bırakılmıştır (sivrihisar.bel.tr, 2021).

Görsel 21. Sivrihisar Ulu Camii'nden bir kesit (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Görsel 22’de yer alan **Sivrihisar Ulu Cami Mimberi** ise Anadolu Selçuklularından kalma en dikkat çekici mimberlerden biridir. El işçiliği Horasanlı İbn-i Mehmet tarafından, çivi kullanılmadan geçme (Kündekâri) yöntemiyle yapılmıştır. Ceviz ağacından yapılmış olan minber, ileri doğru fırlamış geometrik bölümler içinde Rumi ve palmetlerle ince işlenmiş dolgular ve ajurlu korkuluk ve şebekeleri ile Selçuklu ağaç işçiliğinin kıymetli eserlerindendir. Mimber, 1924 yılında Kılıç Camii’nden getirtilmiştir. Kapısında Ayet-el Kürsi yazılı olan minberin kapı kanatları kapandığında, sivri kemer oluşturan bir şeritte taçlandığı görülür. Üzerindeki kitabesinden 1245 tarihinde yapıldığı bilinmektedir”.

Görsel 22. Sivrihisar Ulu Camii Mimberi’nden bir kesit (Merve Kalyoncu Arşivi)

Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi: “Görsel 23’te yer alan Türkiye’nin en büyük kiliselerinden biri olan Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi 1650’de inşa edilmiştir. 1876’da yangın sonucu zarar görmüş ve 1881 senesinde mimar Mintes Panoyat tarafından yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin tamamı yerel taş kullanılarak yapılmıştır. Kilisenin iki tarafında çan kuleleri bulunmaktadır. Kilisenin arka kısmında vaftiz odası, güney kısmında papaz odası bulunmaktadır. Kilise’nin kitabesinde: “*Cemaat üyelerinin yardımlarıyla kutsal üçlü Surp Yerortutyun* adına bir kilise inşa edildi.” yazılıdır. Surp Yerortutyun Kilisesi, yapı kütesi açısından doğu-batı yönünde dikdörtgen, planlanış biçimi açısından ise üç nefli bazilika planlıdır. Yapı örtüsünde, merkeze yerleştirilen bir kubbeye, giriş ekseninde ve doğu batı yönünde yönelen beşik tonoz örtüler yer almaktadır”.

Görsel 23. Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi (Merve Kalyoncu Arşivi)

Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi’nin en büyük Ermeni kiliselerinden biri olması ve anıtsal bir mimari özelliğe sahip olması, çevre düzenlemesi ve bulunduğu konum sebebiyle önemlidir. Bununla birlikte sözü edilen

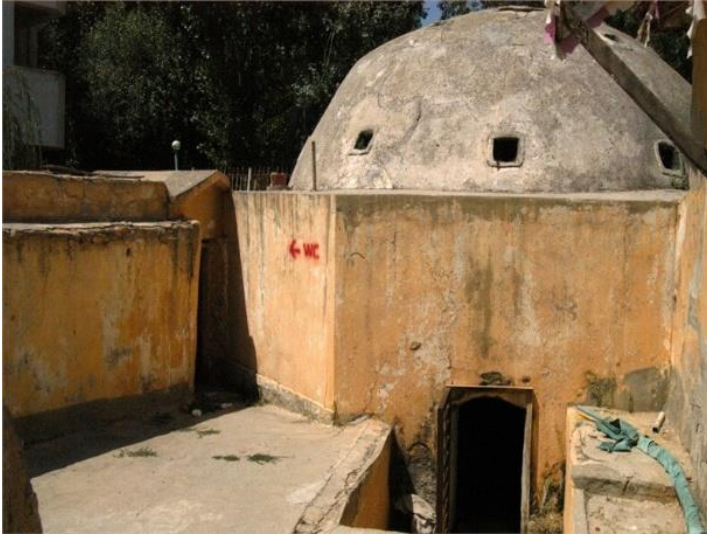
kilisenin girişinde yer alan kutsal üçlü kabartması ile diğer Ermeni Kiliseleri arasında eşsiz bir eser olması da yapıya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Burada kürenin üzerinde Hz. İsa, Tanrı ve Güvercin betimlemesi yer almaktadır. Bu kutsal üçlünün bir kürenin üzerinde yer alması “dünyanın hâkimi” olduklarını betimlemektir (Görsel 24).

Görsel 24. Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi Kutsal Üçlü Kabartması (Merve Kalyoncu Arşivi)

Sosyal amaçlı yapılar

Çardak Hamamı: Görsel 25’te yer alan hamam, “Ankara-Sivrihisar yolunun güneyinde Hamamkarahisar köyü sınırları içinde yer alır. Kaplıca suyu; Bikarbonatlı, Kalsiyumlu, Sodyumlu, Bromürlü ve radyoaktif bir bileşime sahiptir. Kaplıca suları banyo ve içme kürleri için elverişlidir”.

Görsel 25. Çardak Hamamı (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

“Romatizmal hastalıklar, sinir sisteminin uyarılması, sindirim sistemi hastalıkları, böbrek ve idrar yolları hastalıkları, metabolizma bozukluklarına olumlu etki yapar. Kaplıca sularının tam analizleri yapılmıştır. Hidrojeolojik etüdü ve haritası henüz yaptırılmamıştır. Suyun kullanma hakkı köy tüzel kişiliğine bırakılmıştır. Çardak kaplıcasının “kaplıca yerleşmesi” olarak geliştirilmesi mümkündür” (eskisehir.ktb.gov.tr).

Gavur Hamamı: “Görsel 26’da yer alan Yazıcıoğlu kayaları yamacında bulunan Ermeni Hamamı inşa tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe ve kayıt bulunmayan yapının, halvet hücrelerinin sıcaklık bölümünün köşesinde yer alan giriş kapıları üzerindeki kabartmalarda yazılı olan 1867-1868 tarihleri, yapının inşa tarihi olabileceği düşünülmektedir. Suyu Hisar arkası mevkiinden getirilmiştir. Hamam yarı yıkık ve kullanılır durumda değildir. Yapının günümüze “ılıkılık”, “sıcaklık”, “külhan” ve “su deposu” bölümleri ulaşmıştır. Güney de sivri

kemerli dikdörtgen kapı açıklığından “ılıklik” bölümüne girilmektedir. Ilıklık bölümünün kuzey duvar ekseninde bulunan sivri kemerli dikdörtgen kapı açıklığından yapının “sıcaklık” bölümüne geçilmektedir. Yapının kuzeydoğu da dikdörtgen planlı olan “külhan”, yapının kuzey cephesinde dışa doğru taşkındır. Kuzeyde bulunan odanın duvar ekseninde açılmış olan yuvarlak kemerli açıklık yapının su deposunun bulunduğu bölüme açılmaktadır.

Görsel 26. Gavur Hamamı (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Duvarlarda tespit edilen izlerden zemin altında sıcak havanın dolaşımını sağlayan hava boşluklarına yer verildiği ve beden duvarlarına yerleştirilen künkler vasıtası ile bölümün ısıtılmasının sağlandığı anlaşılmaktadır. Günümüzdeki tabirle yerden ısıtma sistemi burada hayata geçirilmiştir. Bugün terk edilmiş olan Gavur (Ermeni) hamamı, köşelerde birer tane olmak üzere dört odalıdır. Gavur Hamamı Ermeniler tarafından yapılmış olmakla birlikte, geleneksel Osmanlı hamam mimarisinin tüm özelliklerini yansıtır. Bu eser Osmanlı döneminde azınlıkların geleneksel Türk mimari üslubu etkisinde kaldıklarını belgeleyen örnektir” (sivrihisar.com.tr, BEBKA Raporu, 2012).

Kumacık Hamamı: “Çarşı içinde, belediye binasının yanında yer alan Kumacık Hamamı’nın 1407 yılından önce yapıldığı sanılmaktadır. XII. ve XIII. yy. Türk hamamlarının karakteristik özelliğini taşıyan Görsel 27’de yer alan bu hamamın soyunmalık kısmındaki (kagir) kemer kalıntıları görülmeye değerdir. Ilıklık, sıcaklık ve halvet bölümlerindeki kubbeler dikkat çekicidir. Hamam önceleri suyunu Tabakhane çeşmesinden alırken sonra şehir suyu şebekesinden almaya başlamıştır. Suyun yeterli olmadığı zamanlarda külhan avlusunda bulunan su kuyusu kullanılmıştır” (BEBKA Raporu, 2014: 13).

Görsel 27. Kumacık Hamamı (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Saat Kulesi: “Görsel 28’de yer alan Sivrihisar Saat Kulesi, İlçe kaymakamı Mahmud Bey ve Belediye Reisi Yüzügüllü Hacı Mehmet Efendi tarafından 1899’da yaptırılmıştır. Büyüktür ve ilgi çekicidir. Saat kulesi bir tepenin üzerindedir ve Sivrihisar’ın sembolüdür. Her yerden görünebilir. İçinde bir çan vardır. Çan pirinçten yapılmıştır. Ayda bir defa kurularak çalışmaktadır. Kulenin alt kısmında Atatürk’ün resmi ve Türk Bayrağı vardır” (BEBKA Raporu, 2012: 13).

Görsel 28. Saat Kulesi (Merve Kalyoncu Arşivi)

Saat Kulesi’nin önünde bir seyir terası bulunmaktadır. Seyir terasından görünüm Görsel 29’da yer almaktadır.

Görsel 29. Seyir Terası’ndan görünüm (Merve Kalyoncu Arşivi)

Seydiler Hamamı: “Görsel 30’da yer alan Seydiler Hamamı, Sivrihisar merkezdedir. Kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak yapının Seyyid Nureddin’in kızı Seyyide Nuriye tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Seyyide Nuriye’nin 13. yüzyılın ilk yarısında yaşayan (ölümü 1450) ve Karaca Ahmet’in karısı olduğundan yola çıkılarak yapının 15. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülmektedir. 17. yüzyılın ilk yarısında I. Ahmet’in kızı Anadolu Beylerbeyi Nasuh Paşa’nın eşi Ayşe Sultan tarafından tamir ettirilmiştir. Yapı, bugün sağlam ve kullanıma açıktır” (BEBKA Raporu, 2012: 13).

Görsel 30. Seydiler Hamamı (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Sivrihisar Tarihî Evleri: Sivrihisar tarihi evleri, avlu büyüklüğü ve avlunun nerede olduğunun değişmesi yönüyle çeşitlilik göstermektedir (Görsel 31). Giriş katı yüksekliğine sahip avlu duvarları özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra mahremiyetin ön plana çıkmasının mimariye yansıması olarak kabul edilmektedir (Öz ve Özenyavuz, 2018; Koç ve Koç, 2021). Dinî inanışlar da mimariye yansımakla birlikte, evler inanca göre şekillenmiştir. Sivrihisar tarihî evleri, daha çok geniş odalara sahip, odalarda içyapı unsurları olarak yüklük, buğday ambarları ve dolap içlerinde gusülhânelerin yer aldığı ayrı odalardan oluşmaktadır (Kuçak Toprak, 2020). Konutlarda yapı malzemesi olarak kullanılan taş Sivrihisar kayalıklarından alınmıştır. Bağdadi tekniğinin sıklıkla kullanıldığı Sivrihisar Tarihî evlerinde taş, tuğla ve kerpiç en çok kullanılan yapı malzemeleridir (Sayan, 2009; Bultan, 2019).

Görsel 31. Sivrihisar Tarihî Evleri (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Zaimağa Konağı: “Zaimağa Konağı, Kuvayı Milliye'nin kurduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Bakanlar Kurulunun Kurtuluş Savaşı sırasında ve en kritik bir dönemde Ankara dışında ilk kez toplandığı ve önemli kararlar aldığı bir konaktır (Görsel 32). Bu toplantı, Ankara dışında yapılan ilk Bakanlar Kurulu toplantısı olması sebebiyle oldukça dikkat çekicidir. Sakarya Meydan Muharebesi sonrası İtilaf Devletlerinden gelen ateşkes teklifine son şeklini vermek için 24 Mart 1922 Cuma günü Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'nin Bakanları Sivrihisar'a gelirler. O gece Zaimağa Konağında alınan kararlar Ankara'ya gönderilir. Bakanlar Kurulu ateşkesi Anadolu'nun hemen boşaltılması şartı ile kabul eder” (sivrihisar.bel.tr, 2021).

Görsel 32. Zaimağa Konağı (Anadolu Üniversitesi Arşivi)

Müzeler

Uygulamalı Kilim Müzesi: “Sivrihisar Kilim Müzesi, Türk kültürü ve çağdaş sanatla birleştirilen bir mimari ile yapılmıştır. Müzenin iç ve dış cephesinde ahşap işçiliği kullanılmıştır. Sivrihisar kilimlerinden esinlenen motifler, ahşaba aktarılarak müzenin dış cephesine uygulanmıştır. 600metrekarelik alana kurulan 2 katlı müze içerisinde dokuma ve satış alanı, 2 sergi salonu ve 42 sergi alanı bulunmaktadır (Görsel 33). Kilimler hava almayacak şekilde tasarlanan camlı dolaplar içerisinde izole edilmiş olup, tüm alan için iklimlendirme sistemi kullanılmıştır. Eski belediye hizmet binası olarak kullanılan yapı, 2019 Eylül ayında Türkiye’nin ilk uygulamalı kilim müzesi olarak tamamlanmıştır. Asırlık kilimlerin yer aldığı Sivrihisar Uygulamalı Kilim Müzesi 2020 yılında ziyarete açılmıştır (sivrihisar.bel.tr, 2021).”

Görsel 33. Uygulamalı Kilim Müzesi (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi: “Tarihi canlandırmak ve Sivrihisar’ı tanıtmak amacıyla 2011 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eskişehir Valiliği ve Sivrihisar Belediyesi’nin destekleriyle Ermeni Kilisesi’nin tam karşısına konumlandırılmış (Görsel 34), Türkiye’nin ilk açık hava heykel müzesi açılmıştır. 2017-2018 yıllarında Sivrihisar Belediyesi tarafından Açık Hava Heykel Müzesi alanına çevre düzenlemesi yapılmıştır. Sivrihisar Belediyesinin öncülüğünde açılan bu parkta yer alan heykeller, Sivrihisarlı dünyaca ünlü heykeltıraş Metin Yurdanur tarafından yapılmıştır.”

Görsel 34. Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi’nden bir bölüm (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

“Metin Yurdanur’un Türkiye genelinde ve yurt dışında toplam 200’ün üzerinde eseri bulunmaktadır. Sivrihisar’ın kayalıklarına dizilen devasa 100’den fazla heykelin yer aldığı Açık Hava Heykel Müzesi, Eskişehir’e kazandırılmış en önemli müzelerden biridir. Bu heykeller arasında Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Nene Hatun, Yaşar Kemal, Yunus, Karacaoğlu, Abidin Dino, Bektaşî Dervîşi Gülbaba, Alaaddin Keykubad, halk ozanı Muzaffer Sarısözen, Nasreddin Hoca, Kurtuluş Savaşının isimsiz kahramanları, kağınlarla silah taşıyan kadınlar, şehitlerimiz, ağ çeken balıkçılar, madenciler ve balerinler gibi pek çok kompozisyon yer almaktadır (sivrihisar.bel.tr, 2021).”

Nasreddin Hoca Kültür Evi: Eski bir Sivrihisar konağının restore edilmesi ile ziyarete açılan Nasreddin hoca Kültür Evi, Sivrihisar gelenek ve görenekleri, yöresel kıyafetleri ve yemek kültürü, Nasreddin Hoca, Sivrihisar ev ve konaklarının yapısı ve Sivrihisar’ın yaşam kültürünün anlatıldığı bir müzedir. Geçmişten geleceğe Sivrihisar’dan izler taşıyan ve nesillere aktarılmasını sağlayan tarihi konaktan bir odaya ait fotoğraf Görsel 35’te yer almaktadır.

Görsel 35. Nasreddin Hoca Kültür Evi’nden bir bölüm (Sivrihisar Belediyesi Arşivi)

Somut kültürel miras değerlerinin belirlenmesi, envanterinin çıkarılması ve geleceğe aktarılması hususunda turizm faaliyetlerinin “yerel olanı yerinde görme” gibi bir motivasyon kaynağına dönüşmesine vesile olması da başka bir boyut olarak değerlendirilmektedir. Bir turizm destinasyonunda yer alan kültürel miras, bir bakıma o destinasyon için arz kaynağıdır. Bu sebeple arz kaynaklarının turizm çekiciliğine dönüştürülmesi sürecinde; kültürel mirasın belirlenmesi ve belirlenen bu miras değerlerinin planlı bir şekilde sürdürülebilir turistik gelişmede kullanılması beklenmektedir. Bu noktada kültürel miras, sürdürülebilir bir turizm anlayışı ile

keşfetme, mevcut durum analizi, koruma, koordine etme ve aktarma gibi bir dizi işlemten sonra turizm amaçlı kullanılabilir.

Sonuç, Tartışma, Öneriler, Değerlendirme

Bu araştırma Sivrihisar ilçesinin temel turistik arz kaynaklarına ilişkin somut kültürel miras envanterinin belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada Sivrihisar'ın somut kültürel mirası; *Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar, doğal alanlar, dinî yapılar, sosyal amaçlı yapılar ve müzeler olmak üzere beş başlık altında gruplandırılarak incelenmiştir. Buna göre Arkeolojik alanlar ve anıtsal yapılar altında; Pessinus Antik Kenti, Sivrihisar Yazıcıoğlu Kalesi yer almaktadır. Doğal alanlar başlığı altında Balıklıdamı Kuş Cenneti incelenmiştir. Dinî yapılar; camiler, kiliseler, türbeler ve kümbetler alt başlıkları altında açıklanmıştır. Dinî yapılar; Camiler, Sivrihisar Ulu Camii, Hazinedar Mescidi, Sivrihisar Kurşunlu Camii, Hamamkarahisar Camii, Aziz Mahmud Hüdayi Camii (Yeni Cami), Kılıç Mescidi Minaresi, Hızır Bey Mescidi, Doğan Hasan Mescidi, Akdoğan Mescidi, Hoşkadem Camii, Namazgâh, Kilise; Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi, Türbeler ve Kümbetler; Alemşâh Kümbeti, Seyyid Şeyh Mahmud Suzani Türbesi, Hoca Yunus Türbesi, Ali Dede Türbesi, Nasreddin Hoca Anıt Mezarı olarak sıralanabilir. Sosyal amaçlı yapılar; hamamlar ve sivil mimari yapılar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Hamamlar; Çardak Hamamı, Gavur Hamamı, Kumacık Hamamı Seydiler Hamamı; Sivil Mimari Yapılar ise Saat Kulesi, Zaimağa Konağı olarak belirlenmiştir. Son kategori ise Müzeler olarak belirlenmiştir. Buna göre Metin Yurdanur Açık Hava Heykel Müzesi, Pessinus Açık Hava Müzesi ve Uygulamalı Kilim Müzesi ise bu kategoride değerlendirilen somut kültürel miras eserleridir. Sivrihisar'ın somut kültürel miras envanterinin belirlenmesi mevcut durumun ortaya konulması açısından önemlidir. Buna göre somut olmayan kültürel miras ile ilgili şu öneriler getirilebilir:*

- 2016 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Sivrihisar Ulu Camii için ana listeye başvuru için gerekli prosedür yerine getirilmelidir.
- Sivrihisar'ın sahip olduğu somut kültürel miras değerleri üzerinden kaynak durumunda olan değerleri turizm çekiciliğine dönüştürebilmek için turizm paydaşları ile bir araya gelinmelidir.
- Somut kültürel miras ile ilgili yapılan çalışmalara yerel halkı dâhil etmek amacıyla ilgili kişi ve kurumlarla görüşülerek turizm eğitimi verilebilir.
- Somut kültürel miras değerlerinden coğrafi işaretli ürünlerin sayısı artırılarak tanıtım faaliyetlerinde kullanılabilir.
- Sivrihisar'ın tarihî ve kültürel dokusuna uygun konaklama tesis yatırımları teşvik edilebilir.
- Pessinus Antik Kenti'ni canlandırmak amacıyla buradaki kazı evi yeniden düzenlenmeli ve Kazı Evi'ndeki eserleri korumak için mutlaka bir bekçi görevlendirilmelidir.
- Sivrihisar'da yer alan tarihî konaklar ve müzelere deneyim unsurları eklenerek ziyaretçilerin ilgisi canlandırılabilir.
- Surp Yerortutyun Ermeni Kilisesi tarihî dokusuna zarar vermeden çeşitli amaçlarla kullanılabilir.
- Bakım, yenileme ve restorasyonu yapılan somut kültürel miras varlıkları turizm faaliyetleri ile turizm bilinci oluşturularak sürdürülebilir bir turizm hedefiyle korunmalıdır.

Anadolu, tarihi geçmişi ve kültürel çeşitliliği ile önemli bir kültür turizmi coğrafyasıdır. İç Batı Anadolu Bölgesi'nde yer alan Eskişehir, Anadolu'nun söz konusu kültür çeşitliliğini yansıtan kentlerden biridir. Antik döneme uzanan geçmişi; kentin tarihi, arkeolojik ve kültürel zenginliğini ortaya koyduğu gibi, kültür turizmi potansiyelini de artırmıştır. Ancak bu potansiyel uzun bir süre arza dönüştürülemediği (Üsküdar, Çakır ve Temizkan, 2014). Sivrihisar'ın ise somut kültürel miras kapsamında değerlendirildiğinde pek çok açıdan ön plana çıktığı görülmektedir. İlçenin sahip olduğu turizm kaynakları ve çekicilikleri turizm planlaması yapılarak turizm faaliyetlerinden gelir elde etme amacıyla kullanılabilir. Doğru bir planlamayla ziyaretçi sayısının artırılması hedeflenerek somut kültürel miras turizm çekiciliği olarak kullanılabilir.

Kaynakça

- Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and researches in Asia Minor Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, Vol. II, London.
- Albayrak, A. (2013). Farklı Milletlerden Turistlerin Türk Mutfağına İlişkin Görüşlerinin Saptanması Üzerine Bir Çalışma. *Journal of Yasar University*, 30(8), 5049-5063.
- Altınşapan, E. (1988). Sivrihisar'da Türk mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ar, H. ve Çelik Uğuz, S. (2015). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında turist rehberlerinin rollerine yönelik turist algıları üzerine bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 8(41).
- BEBKA Raporu, (2012). https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/198/sivrihisar-ilce-raporu_1568787875.pdf Erişim Tarihi: 24.10.2022.
- Bultan, S. (2019). Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi, Mavi Han restorasyon önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Claerhout, I. ve Devreker, J. (2008). *Pessinous: sacred city of the Anatolian mother goddess* (Vol. 7). Homer kitabevi.
- Çekül Vakfı. (2012). Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu Yerel-Sivil İşbirliği. https://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/_surdurulebilir_kultur_turizmi_kilavuzu.pdf Erişim tarihi: 8.8.2022.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. *Milli Folklor*, 11(87).
- Çoban, S., Çoban, E. ve Yetgin, D. (2021). Şehir turizminde faaliyet gösteren otellere yönelik e-yorumların incelenmesi: Eskişehir ili örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 542–558.
- de Saint-Martin, L. V. (1852). Description historique et géographique de l'Asie mineure, comprenant les temps anciens, le moyen âge et les temps modernes, avec un précis... des voyages qui ont été faits dans la péninsule depuis l'époque des croisades jusqu'aux temps les plus récents, 2. Arthus Bertrand.
- Du Cros, H. (2001). A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 3, 165-170.
- Ekici, M. (2004). Somut olmayan kültürel miras neden ve nasıl korunmalı ve nasıl müzelenmeli: sorunlar, çözümler ve ülkelerden örnekler. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri, 4(06).
- Er, Ö. ve Bardakoğlu, Ö. (2016). Kültürel mirasın sürdürülebilir turizm ürünü çeşidi olarak değerlendirilmesi: Edirne örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 95-111.
- Gürpınar, E. (2001). Kültür ve tabiat varlıklarını koruma üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 185-193.
- Hamilton, W.J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol.I, London.
- Kavak, M. (2020). Frig Kentleri. (Ed. T. F. Çakmak) içinde *Turist Rehberleri için Anadolu'da Antik Kent ve Merkezler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Koç, C. ve Koç, A. (2021). Sivrihisar (Eskişehir) geleneksel kent dokusunun koruma bağlamında değerlendirilmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30 (1) , 57-72 .
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Milli Folklor*, 21(82).
- Kuçak Toprak, G. (2020). Anadolu'da Neolitik dönem'de mimarlığın temel ilkeleri üzerine bir araştırma. *Mimarlık ve Yaşam*, 5(1), 1-25 .
- Öz, K. ve Özenyavuz, A. (2018). Shape grammar analysis and comparison of the traditional and new urban textures in Sivrihisar, Eskişehir. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 6 (2) , 113-124.
- Parla, C. ve Altınsapan, E. (2016). Sivrihisar Akdoğan Mescidi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 32, s. 1-11.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev: Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sayan, Y. (2009). *Sivrihisar Evleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: DR Yayınları.
- Texier, C. (1862). *Asie mineure: description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonnèse d'Asie* (Vol. 12). Didot frères.

- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tören, E., Kozak, N. ve Demiral, G. N. (2012). Eskişehir'in kültürel miras varlıklarının korunmasında kamu kurumlarının rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 69-88.
- Urlu, N. ve Mut, T. (2016). Sivrihisar nazım imar planı açıklama raporu, Ortak Proje Ltd.Şti. Eskişehir.
- Üsküdar, Ş., Çakır, M. ve Temizkan, S. P. (2014). Yerli turistlerin Eskişehir'in kültür turizmine ilişkin algıları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 67-76.
- Web: Sivrihisar Belediyesi resmi sayfası, <https://sivrihisar.bel.tr/tr/anasayfa-2/> Erişim Tarihi: 24.10.2022.
- Yıldırım Saçılık, M. ve Toptaş A. (2017). Kültür turizmi ve etkileri konusunda turizm öğrencilerinin algılarının belirlenmesi, *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 107-119.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. ve Yetgin, D. (2018). Seyyahların anlatımı ile Osmanlı'nın son 30 yılındaki Eskişehir (1892-1922). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 159-182.